

METODERAPPORT

”DE PAPIRLØSE”

**REIDUN J. SAMUELSEN, OLGA STOKKE OG
PER KRISTIAN AALE, AFTENPOSTEN**

1. Journalister

Reidun J. Samuelsen

Olga Stokke

Per Kristian Aale

2. Tittel

De papirløse

3. Artikler og reportasjer publisert i Aftenpostens morgenummer

- * Den nye underklassen lever i konstant frykt 17.11.2007 .doc
- * Hvem skal betale 17.11.2007.doc
- * 30 papirløse barn tar kontakt 18.11.2007.doc
- * Hvem er de 18.11.2007.doc
- * Vil hjelpe de papirløse 19.11.2007.doc
- * Har skjult papirløse innvandrere i 25 år 20.11.2007.doc
- * Født til et liv i skjul 24.11.2007.doc
- * Flere tusen moderne slaver i Norge 25.11.2007.doc
- * Fikk opphold, sliter fortsatt 26.11.2007.doc
- * KrF og Venstre støtter amnesti 27.11.2007.doc
- * De papirløse har ingen fremtid her 27.11.2007.doc
- * Papirløse setter livet på vent 27.11.2007.doc
- * For enkelt 28.11.2007.doc
- * Retur, retur, retur 01.12.2007.doc
- * Trapper opp jakten 06.12.2007.doc
- * Papirløse kan spre smitte 07.12.2007.doc
- * Papirløse lever med ekstra psykisk press 09.12.2007.doc
- * Er bekymret for de papirløse 24.11.2007 (bare på nett www.aftenposten.no)

* Papirløse presses til å jobbe svart 25.11.2007 (bare på nett www.aftenposten.no)

* De papirløse telles 26.11.2007 (bare på nett www.aftenposten.no)

4. Aftenpostens adresse

Postadresse: Aftenposten, Postboks 1, 0051 Oslo

Besøksadresse: Biskop Gunnerus' gate 14A, 0185 Oslo

Telefon sentralbord: 2286 3000

5. Kontaktpersoner

Reidun J. Samuelsen, Aftenpostens innenriksredaksjon

Mobil: 9820 3354

e-post: reidun.samuelsen@aftenposten.no

Olga Stokke, Aftenpostens innenriksredaksjon

Mobil: 9179 3914

e-post: olga.stokke@aftenposten.no

Per Kristian Aale, Aftenpostens innenriksredaksjon,

Mobil: 9916 5264

e-post: Per.kristian.aale@aftenposten.no

6. Når og hvordan kom arbeidet i gang

I august 2007, rett etter sommerferien, bestemte vi oss for å gjennomføre et slikt prosjekt. Bakgrunnen er at vi alle har jobbet med innvandring, asylpolitikk, flyktninger, menneskehandel og integrering på ulike måter, og vi følger derfor med på hva som skjer i andre land der papirløse eller ulovlige innvandrere som lever i skjul, er mye på dagsorden.

I USA regner man med at det finnes 12-15 millioner ulovlige innvandrere, og de er blitt en viktig del av økonomien. Temaet er blitt stadig mer kontroversielt i den politiske debatten. Også i Russland er det mye diskusjon om illegale innvandrere; i øst er det mange fra Sentral-Asia som blir utnyttet på arbeidsmarkedet. En rapport fra EU-kommisjonen viser at det finnes mellom 4,5 og 8 millioner papirløse innvandrere i EU, og man anslår at tallet øker med en halv million i året. I Sverige anslår forskere at det kan finnes opp til 20.000 ulovlige innvandrere som lever i skjul, og det er en heftig debatt om saken.

I Norge er de papirløse nærmest totalt fraværende fra den offentlige dagsorden. En sjelden gang i blant er medier som har enkeltstående reportasjer eller artikler om temaet, men de skraper bare så vidt i overflaten. Dessuten blir sakene aldri fulgt opp.

I januar har vi en større reportasje om asylsøkere som forsvinner fra asylmottak, og som går under jorden etter at de har fått endelig avslag på asylsøknaden. I forbindelse med researchen med reportasjen kommer vi i kontakt med flere papirløse innvandrere, og vi kommer borti

mange av de problemstillingene vi etter hvert skal belyse i serien om de papirløse innvandrerne.

Også denne reportasjen blir en enkeltstående sak som bare skraper i overflaten, men vi ser at her ligger det mye godt stoff. Vi bestemmer oss for å gå mer grundig til verks.

7. Hva var den sentrale problemstilling ved starten av prosjektet?

Over hele Europa øker den papirløse befolkningen. Som nevnt anslår svenske forskere at det finnes opptil 20.000 ulovlige innvandrere i vårt naboland, men i Norge er det ingen som vet noe om hvor mange det kan være.

Norsk politikk har hele tiden vært klar på at utenlandske statsborgere som har fått avslag på asylsøknaden, plikter å forlate landet. De som ikke gjør det frivillig, vil bli uttransportert av politiet. Likevel tyder mye på at det finnes noen tusen papirløse innvandrere i Norge.

Vårt mål er derfor å vise at det – til tross for norske myndigheters politikk – finnes en gruppe mennesker som lever i skjul i Norge. Selv om de oppholder seg her ulovlig, har de en del rettigheter. Vi ville også få frem de ulike humanitære og sosiale problemene knyttet til den papirløse befolkningen.

Vi vil imidlertid ikke ta stilling til norsk flyktning- og asylpolitikk, og vi ønsker ikke ta stilling til den enkelte asylsak. Noen ganger går vi inn i en konkret asylsak – vi får tak i mappen til vedkommende, og vi leser alle dokumentene i saken – og vi påpeker feil og mangler ved behandlingen av asylsaken. Det ønsker vi ikke å gjøre i serien om de papirløse.

9. Beskrivelse av arbeidet og metodebruk

9.1 Manglende kunnskap – et puslespill

Vi vil skrive om de papirløse, men hvordan finne informasjon om en gruppe som veldig få vet noe særlig om? Problemet er at det knapt er forsket på temaet i Norge, og det er ingen som har full oversikt over denne problemstillingen.

For å danne oss et helhetsbilde, må vi derfor selv kartlegge situasjonen til de papirløse. Etter grundig research finner vi imidlertid frem til en del mennesker som kan litt om et begrenset område når det gjelder ulovlige innvandrere, og ved å sette sammen de ulike informasjonsbitene, får vi se helheten. Vi leser store bunker med internasjonale forskningsrapporter for å få mer kunnskap om temaet.

Vi intervjuer og har uformelle samtaler med en rekke organisasjoner, skjulere som hjelper papirløse innvandrere, myndigheter, etater og forskere, og vi reiser til Sverige og Østerrike for å samle informasjon. Men kanskje den viktigste informasjonskilden er de papirløse selv.

9.2 Innpass hos de papirløse

Noe av det mest tidkrevende og utfordrende med arbeidet med denne reportasjeserien, er å komme i kontakt med de papirløse. For å få innspill og tips om hvordan vi kan få innpass i disse miljøene, snakker vi med flere titalls personer i forskjellige organisasjoner, statlige

etater, ulike menigheter, skjulere som bistår papirløse innvandrere og organisasjoner som representerer ulike etniske minoriteter. Noen snakker åpent, andre uttaler seg kun anonymt.

Enkelte av dem har kontakt med papirløse innvandrere, men i alle tilfellene er de redde for selv å bli avslørt, og de er redde for å avsløre de papirløse. Vi må derfor bruke mye tid for å vinne tillit.

Siden vi jobber i Oslo, oppsøker vi også deler av hovedstaden – slik som Tøyen og Grønland – der vi vet at innvandrere oppholder seg og treffes. Vi bruker tid i kafeer, kiosker, frisørsalonger og ulike butikker. Etter hvert kommer vi i snakk med folk som kjenner noen som kjenner noen som lever i skjul. Folk er imidlertid skeptiske, og de ønsker ikke si for mye. Mye tid og tålmodighet blir derfor oppskriften på suksess.

Innsatsen gir til slutt resultat, og vi kommer i kontakt med noen papirløse innvandrere som lever i skjul. Men de er redde for å snakke med oss, og de lever i konstant frykt for å bli pågrepet av politiet. Derfor må vi bruke mye tid for å vinne deres tillit. Mange synes det er skummelt å snakke med journalister, kanskje fordi mediene spiller en ganske annen rolle i de landene de kommer fra. Vi må ha gjentatte samtaler med forskjellige papirløse innvandrere før noen endelig stoler på oss og vil stille opp, og det er mange som ikke tør.

Forarbeidet ser plutselig ut til å betale seg. Etter å ha jobbet på tomgang i lengre tid, uten resultater, får vi innpass i enkelte miljøer. Det åpner nye dører, og vi kommer stadig i kontakt med flere papirløse innvandrere.

I mange tilfeller viser det seg at tillit hos kildene er helt avgjørende for å komme i kontakt med papirløse. Mange telefoner og møter går med til å overbevise om vår intensjon med avvisserien, og at kontakten med de papirløse ikke vil innebære at vi avslører dem og melder dem til politiet. Vi må overbevise om at både papirløse og hjelperne deres kan stole på oss, og at vi som journalister vil beskytte kildene våre. Enkelte forteller om dårlige erfaringer med mediene tidligere.

I løpet av arbeidet med reportasjeserien har vi samtaler med et 30-talls papirløse innvandrere i ulike byer og tettsteder rundt i Norge. De færreste vil stille opp i Aftenposten, men intervjuene er likevel svært verdifulle for å få oversikt over hvem de papirløse er, hvordan de lever og ulike problemer de har.

9.3 Skjulerne

Enkelte papirløse innvandrere som lever i skjul, forsøker å klare seg på egen hånd, noe de lykkes med i større eller mindre grad. Flertallet er imidlertid helt avhengige av et nettverk av hjelpere – såkalte skjulere – for å klare tilværelsen under jorden. Blant annet har det oppstått et nettverk av skjulere etter de såkalte kirkeasylsakene for noen år siden.

Også skjulerne frykter å bli avslørt og få problemer, og det tar tid å vinne tillit og få innpass i disse miljøene. Igjen er det tålmodighet og gjentatte samtaler som lønner seg, og vi får svært mye informasjon om de papirløses situasjon når vi først får innpass. Skjulerne er ofte helt vanlige bankmenn, rektorer, ordførere, prester, forretningsfolk, organister og bestemødre. Enkelte har gjort det i opp til 25 år, og noen har hjulpet flere hundre innvandrere. De bistår med alt fra mat og klær til penger og et sted å bo.

Flere vil kun snakke med oss off-record, men noen er også villig til å stå frem i en reportasje om skjulerne.

9.4 Sverige

Mens kunnskapen om de papirløse er mangelfull og spredt i Norge, er situasjonen en helt annen i Sverige. Der har temaet vært på dagsorden i flere år, og i 2005 innfører svenske myndigheter en slags amnestiordning der ulovlige innvandrere får behandlet asylsøknaden på nytt. Resultatet er at 8.000 mennesker, som ingen visste at fantes i Sverige, kommer frem. Enkelte forskere anslår at det finnes opptil 20.000 papirløse innvandrere i Sverige.

For å få mer kunnskap om de papirløse reiser vi derfor til Sverige, der vi har samtaler med myndighetspersoner, forskere og organisasjoner.

I samtalene med ulike organisasjoner i Norge, får vi fått tips om at svenske Rädda Barnen har hatt en egen hjelpelinje for papirløse barn siden mars 2006. Barn kan ringe og sende e-post til medarbeiderne på www.utanpapper.nu/sv uten å være redde for å bli avslørt. Vi besøker dem, og vi får se hvordan de jobber når barna tar kontakt. De forteller også om hvor mange barn som kontakter dem, hva de spør om, hvordan de har det, hvilke muligheter de har for skolegang og helsehjelp, og hvordan foreldrenes ofte dårlige psykiske tilstand påvirker dem.

Vi er også med på en konferanse om de papirløse i Rädda barnens lokaler i Stockholm der vi samler ytterligere informasjon og snakker med ulike folk, deriblant forskeren Shahram Khosravi fra Stockholms Universitet. Han har fulgt papirløse innvandrere over en lengre periode, og han har statistikk om hvor ofte de flytter, hvor mye de jobber, hva de tjener, hva slags problemer de har, og han kan forteller flere gode historier fra innvandrernes liv.

Oppsummert er turen til Sverige veldig nyttig. Svenskene har vært klar over at de har hatt papirløse i sitt samfunn i flere år. De har anslag på hvor mange som lever i skjul, de har satt i gang forskning rundt problemstillingen, og politisk har det vært et hett tema. Dette er informasjon som gir næring til at det også må være tusenvis av papirløse i Norge.

9.5 OSSE-konferanse

Vi reiser også til Wien på en konferanse som Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) holder om menneskehandel. Bakgrunnen er at det er flere foredrag som berører vårt tema. Blant annet forteller Richard Danziger fra den Internasjonale organisasjonen for migrasjon (IOM) og Mike Dottridge som representerte organisasjonen Terre des Hommes, at arbeidsinnvandringen er den store, nye arenaen for utnyttelse. Og at det er et uklart skille mellom hva som er utnyttelse av ulovlige innvandrere, først og fremst menn, og hva som er menneskehandel. De mener en må tenke nytt, at ofre for menneskehandel ikke lenger bare er kvinner utsatt for tvangsprostitusjon. Det er i like stor grad papirløse menn som har hatt uflaks med menneskesmuglerne, som blir fanget i gjeldsfellen og utsatt for underbetalt og helsefarlig tvangsarbeid.

Det er nyttig bakgrunnsinformasjon når vi senere begynner å arbeide med reportasjen: "Flere tusen moderne slaver i Norge" (Aftenposten Morgen 25.11.2007).

9.6 Organisasjoner

Vi snakker med flere titalls personer i en haug ulike organisasjoner og fagforeninger, og i flere organisasjoner snakker vi med mange ulike personer. Mange vi er i kontakt med har på en eller annen måte vært litt i kontakt med papirløse innvandrere, og kan gi oss en ny brikke i det store puslespillet.

Enkelte organisasjoner har imidlertid mer erfaring med temaet, slik som Norges Røde Kors, Kirkens bymisjon, Redd barna, Norsk organisasjon for asylsøkere (Noas) og Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF).

9.7 Forskere og eksperter

Selv om det har vært minimalt med forskning på papirløse innvandrere i Norge, finnes det noe forskning og eksperter vi kan dra nytte av. Ved Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS) har man lang erfaring med psykisk helse hos flyktninger og innvandrere, og vi intervjuer flere av deres psykologer – i tillegg til psykologer og andre eksperter fra andre institutter.

Vi får også tak i en fersk NKVTS-forskningsrapport som er relevant; den tar for seg de store psykiske problemer hos asylsøkere.

Nasjonalt kompetanseenhet for minoritetshelse (NAKMI) har satt i gang en helseundersøkelse om udokumenterte migranternes forhold til helsetjenestene i Oslo, og NAKMI er også en god kilde. Det samme er flere medlemmer av Legeforeningens menneskerettighetsutvalg, Fylkeslegen i Vest-Agder, FAFO og flere andre.

9.8 Myndigheter og statlige etater

Også fra offisielt hold får vi tak i mye informasjon. Som alltid er det mange bomskudd, men vi har nyttige samtaler med representanter fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemda (UNE), Direktoratet for arbeidstilsynet, Mattilsynet, Skattedirektoratet, Politiets utlendingsenhet, Barnevernet, Interpol og ulike politikilder.

9.9 Hvor mange er de?

Statistisk sentralbyrå (SSB) og forskningsstiftelsen Fafo holder nå på med et forskningsprosjekt for å finne ut mer om de papirløse. Mens SSB skal forsøke å anslå hvor mange de er, skal Fafo finne ut mest mulig om ulovlige innvandreres levekår og motiver for å oppholde seg i Norge.

Som tidligere nevnt finnes det anslag på at det finnes opptil 20.000 papirløse innvandrere i Sverige. 8000 benyttet seg av amnestiordningen i 2005, og det skal være 6000 papirløse som utnyttes som gratis eller billig arbeidskraft.

Researchen vår tyder på at antall papirløse i Norge øker, i likhet med resten av Europa. Strengere asylopolitikk og mer effektive kontrolltiltak gjør at flere går i skjul, og et mer mangfoldig samfunn gjør det lettere å gjemme seg. For 10-15 år siden ville en utlending ha skilt seg ut i en liten bygd, men i dag bor det folk fra hele verden spredt rundt i hele landet.

Vi henter inn tall fra UDI om hvor mange asylsøkere som har forsvunnet fra norske asylmottak uten å oppgi ny adresse. Fra 2000 og frem til i dag har drøyt 23.000 asylsøkere forsvunnet fra asylmottak. Noen har reist hjem, andre har gått under jorden.

UDI-tallene og forskeranslagene fra Sverige gir leseren en indikasjon på at det må være noen tusen papirløse innvandrere i Norge. Organisasjonen Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) har jobbet med ulovlige innvandrere i mange år, og de er i daglig kontakt med papirløse innvandrere. Ut fra det anslår SEIF at det er mellom 5000 og 10.000 mennesker som lever i skjul i Norge.

9.10 Sortering av informasjon – lokale søkemotorer

Informasjonsmengden vokser, men ved å bruke en lokal søkemotor på datamaskinen – en såkalt desktop search – blir det lettere å holde oversikten. Intervjuer skrives ut i Word, mens telefonintervjuer skrives direkte i Word. Alt lagres på PCen, og ved hjelp av den lokale søkemotoren blir alt automatisk indeksert, noe som gjør det raskt og enkelt å finne frem i informasjonshaugen.

Copernic er et slikt søkeprogram, men både Google og Microsoft har utmerkede programmer man kan laste ned.

9.11 Informasjonsutveksling

Umiddelbart når vi går i gang med prosjektet, oppretter vi en felles arbeidsmappe på Aftenpostens server. Vi har alle tilgang til mappen slik at all informasjon skal være tilgjengelig for alle, og det blir lettere med informasjonsutveksling.

Mappen er imidlertid kun tilgjengelig for oss som jobber med prosjektet slik at sensitiv informasjon ikke kommer på avveie ved en feiltakelse.

9.12 Situasjonen for de papirløse

Til sammen blir det en haug puslespillbiter som vi etter hvert kan sette sammen slik at vi får et helhetlig bilde av de papirløse, hvordan de lever og hvilke problemer de har.

a) Frykt og isolasjon

Samtlige av de papirløse innvandrere vi snakker med lever i konstant frykt for å bli tatt. De har ofte gardinene trukket godt for, og de våger seg ut bare en sjelden gang i blant – når det er helt nødvendig. De klarer sjelden å slappe av, og de er alltid redde for å bli oppdaget.

Flere forteller historier om hvordan de oppfører seg når de er ute: de kikker alltid rundt gatehjørnene før de våger seg frem. Hvis kysten er klar, piler de nedover gaten. Hvis de får øye på en politibil eller patruljerende politi, stivner de av skrekk.

Like redde blir de når det er billettkontroll på trikk, buss eller tog, og de kjøper derfor alltid billett. Skulle de bli tatt uten billett, kan de bli pågrepet og sendt ut av landet,

mener de. De forteller også at de aldri går på rød mann. Som en svensk forsker uttrykte det er de på mange måter mønsterborgere.

b) Født til et liv i skjul

I Sverige tar 30 nye, papirløse barn kontakt med en hotline hver måned, og ifølge svenske forskere kan det være så mange som 3000 barn som lever i skjul i Sverige. Mye tyder derfor på at det er mange barn som lever under jorden i Norge også.

Vi kommer etter hvert i kontakt med barnefamilier. Vi sporer til og med opp et par som har fått et barn mens de lever i skjul i Norge. Barnet blir unnfanget på en fødestue et sted i Norge. Den lille blir fulgt opp av den lokale helsestasjonen. Alle godtar forklaringen om at paret er asylsøkere som venter på svar. Ingen oppdager at de har oppgitt lånt adresse. Ingen stiller ubehagelige spørsmål.

Mange barn lever i skjul i Norge, noe som kan være ødeleggende for dem. Noen er spedbarn, andre i førskolealder. Atter andre er i skolealder, men uten å gå på skole. Barna er ofte isolert fra omverden. Mange har ikke venner. Ute får de ikke leke av frykt for at de kan bli oppdaget, og inne må de være musestille for at de ikke skal forstyrre naboene. Foreldrene er redde for at bråk inne kan føre til at naboene ringer til politiet.

Hvis de går på skole, får de ikke lov til å ha med seg klassekamerater hjem, og de får ikke lov til å besøke skolevennene hvis noen har bursdag.

Svenske forskere og eksperter forteller om en rekke reaksjoner hos barn som lever i skjul – et reaksjonsmønster vi kjenner igjen i vår omgang med barnefamiliene. De minste barna viser ofte symptomer på utrygghet og sengevæting, de klenger seg til foreldrene og kan også reagere med aggresjon. Tidvis er det større psykiske problemer hos barna, vanskjøtsel og kroniske helseplager. Mangelen på et normalt liv kan være ødeleggende. Barna har ikke valgt denne tilværelsen.

c) Skole og utdanning

Den norske opplæringsloven har tatt konsekvensene av FNs barnekonvensjon, og slått fast at alle barn som oppholder seg i Norge i over tre måneder, også de som er her ulovlig, har rett til skoleplass. Likevel er det få av disse barna som kommer i kontakt med den norske skolen. Foreldrene frykter at familien skal bli avslørt hvis barna viser seg for offentlige myndigheter, og derfor holdes de hjemme. I andre tilfeller blir de avvist av skolene fordi de ikke kan fremlegge oppholdstillatelse, til tross for at skolene ikke har lov til å kreve dette.

Hvis de får skoleplass, blir barna tidvis hjemme fra skolen, for å hjelpe mamma som er dårlig. Flere vi snakker med har vært i skjul i Norge i hele ungdomstiden, men de har bare gått på skole i perioder. Vi kommer også i kontakt med papirløse som studerer til å bli ingeniør eller farmasøyt; de studerer i skjul.

Barneombudet fremholder at det kan være ekstra viktig for barn som lever i skjul, å komme seg på skolen. For alle barn er skolegang viktig i seg selv. Dessuten har disse

barna godt av å komme seg ut og se noe annet enn familien. Foreldre som lever i skjul kan ikke nødvendigvis tilby et familieliv som bidrar til barnas vekst og utvikling.

d) Modere slaver

I Sverige anslår forskere at det finnes rundt 6000 personer som utnyttes som gratis eller billig arbeidskraft, men hvordan er situasjonen i Norge. Gjennom vår research finner vi ut at det også i Norge er svært mange papirløse innvandrere som lever og arbeider under slavelignende forhold.

Illegale innvandrere er overalt. De leverer avisen på dørmatten din om morgenen, vasker huset ditt og bærer møblene dine når du flytter.

Papirløse håper på et bedre liv i Norge, men mange ender opp med å jobbe for 10-20 kroner timen. Mange vi snakker med jobber 12-14 timer i døgnet, seks ganger i uken. De misliker jobben sterkt, men de er avhengige av de få kronene for å overleve.

Vi er også i kontakt med papirløse innvandrere som har god jobb, tjener mye – også etter norsk standard – og har fin bolig. De er imidlertid i klart mindretall. Dessuten blir det vanskeligere å jobbe hvitt og tjene godt for papirløse. Tidligere var det liten samordning mellom utlendingsmyndighetene og Skatteetaten, men kontrolltiltakene er blitt skjerpet de siste årene. Flere forteller at de fikk midlertidig arbeidstillatelse mens de ventet på at asylsaken skulle ferdigbehandles, og at skattekortet fortsetter å komme automatisk også etter at de har fått endelig avslag på asylsøknaden. De siste par årene har myndighetene strammet inn, og mange får nå bare skattekort for et halvt år av gangen. Det gjør at flere blir tvunget til svart arbeid.

Mange arbeidsgivere utnytter den svake posisjonen de papirløse er i, og de tjener penger på det. Ofte betaler de ikke mer enn de må. Arbeidsgivere som ansetter ulovlige innvandrere, føler at de gjør dem en tjeneste. Alternativet kan være at personen ikke klarer seg i Norge, og de kan bli tvunget til å reise hjem. Derfor opplever de at arbeidsgiveren gir dem en utstrakt hånd. Selv om lønnen er dårlig, vil de klare å skrape sammen litt penger. Å komme tomhendt hjem etter å ha bodd noen år i Norge, kan være et stort nederlag. Det kan påføre dem og familien stor skam, ikke minst fordi mange har lånt penger i hjemlandet for å klare å reise ut.

Politiet, Skatteetaten og Arbeidstilsynet kommer jevnlig over papirløse innvandrere når de gjennomfører kontrollaksjoner på ulike arbeidsplasser. I renholdsbransjen har små firmaer vist seg å være langt større enn de så ut på papiret. På byggeplasser opplever Arbeidstilsynet ofte at arbeidere stikker av når de ser at det er kontroll. På restauranter arbeider mennesker uten oppholdstillatelse i oppvasken. Som betaling får de mat og mulighet til å sove på noen madrasser på bakrommet.

Det er også tilfeller der ulovlige innvandrere jobber i store, seriøse firmaer. Sjefen presser dem til å jobbe overtid gratis med trussel om å melde dem til myndighetene. Når lønnen skal utbetales, krever arbeidsgiver skattekort, noe de ikke har. Resultatet er at de ikke får penger.

Vi kommer også over flere tilfeller der personer med lovlig opphold og arbeidstillatelse, formelt står oppført som avisbud på flere ruter. Selv om disse

personene har alle papirene i orden, er det ulovlige innvandrere som i virkeligheten går rundt med avisen. For det får de luselønn, mens personen som er oppført som arbeidstaker, tar mesteparten av lønnen i egen lomme.

e) Helse

Selv om de papirløse oppholder seg ulovlig i landet, har de rett til akutt helsehjelp. Likevel er det få som oppsøker helsetjenesten, fordi de er redde for å bli rapportert til myndighetene, eller de klarer ikke betale for behandlingen. I realiteten har de derfor begrensede rettigheter til legehjelp

Staten refunderer ikke utgifter helsepersonell har når de tar imot og behandler innvandrere uten registrert navn og nummer. Ifølge loven skal regningen da tilfalle pasienten, men det er umulig for de fleste ulovlige innvandrere å ta slike utgifter. Det er et dilemma for helsevesenet. Legene har en plikt til å hjelpe, men hvem skal ta regningen?

Flere leger vi snakker med som jobber ved store sykehus, forteller at de behandler papirløse likevel. Regningen forsvinner ”i det svarte hullet”, som de uttrykker det. Mer problematisk er det for fastleger som ikke har sykehusenes gigantbudsjetter.

Noen papirløse vi snakker med løser problemet ved å låne identiteten til venner. De utgir seg for å være noen andre når de oppsøker legen, og på den måten får de behandling og medisiner.

I andre tilfeller er det skjulerne som bistår med legehjelp; skjulerne får sin egen tannlege eller lege til å se på vedkommende.

Papirløse kan også bli et folkehelseproblem. Vi er i kontakt med ulovlige innvandrere som har smittsomme sykdommer, men som likevel ikke tør oppsøke helsevesenet. De kan dermed bli et folkehelseproblem hvis de ikke blir behandlet. Flere organisasjoner bekrefter at de også av og til er i kontakt med papirløse innvandrere som har smittsomme sykdommer, men som ikke oppsøker helsevesenet av frykt for å bli pågrepet. Ifølge smittevernloven har de krav på å bli behandlet.

Regjeringen innrømmer at det finnes gråsoner mellom akutt hjelp – som alle har krav på – og det vanlige helsetilbudet. Den vil derfor gå inn i saken for å klargjøre bedre.

I Sverige er det frivillige organisasjoner som bistår med helsehjelp til disse personene, men i Norge er det ikke et tilsvarende tilbud. Under arbeidet med reportasjeserien tar Røde kors derfor initiativ til å bygge et nettverk av organisasjoner og instanser som ønsker å arbeide mer systematisk for å hjelpe innvandrere som lever i skjul i Norge.

f) Psykiske problemer

De fleste papirløse vi snakker med, er tydelig preget av den stressede situasjonen. De er alltid slitne og redde, og fagfolk bekrefter det vi observerer. Det å leve i skjul er en enorm belastning fordi man har ingen forutsigbarhet, ingen rettigheter. Det å ha en ikke-erkjent identitet vil skape maksimal usikkerhet for alle, uansett bakgrunn. Barna

påvirkes også sterkt av situasjonen. Alt som preger en naturlig oppvekst med smil, latter og lek, er tatt fra dem.

I tillegg har mange ulovlige innvandrere psykiske problemer etter traumatiske opplevelser. En fersk rapport fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) dokumenterer at nyankomne asylsøkere sliter med store traumer og psykiske problemer. Andre rapporter viser at de får minimalt med faglig oppfølging mens de søker om asyl. Når de går under jorden – etter endelig avslag – får de absolutt ingen psykologisk hjelp.

Vi snakker også med mennesker som har levd i skjul i Norge i flere år, men som deretter er blitt innvilget opphold. Likevel sliter de fortsatt, og de er tydelig preget av tiden i levde under jorden. Å leve i skjul setter varige spor

g) Boforhold

De fleste papirløse vi snakker med, blir hjulpet av et nettverk av skjulere for å ha et sted å bo. De flytter hele tiden rundt. Noen dager kan de bo på sofaen ett sted, neste uke får de sove på en madrass i en kjeller.

Andre må klare seg på egen hånd, og de kan ikke skaffe seg bolig på vanlig måte. De utnyttes ofte, både av innvandrere og nordmenn. Det er ikke uvanlig at de betaler overpris for å bo på et lite krypinn. I ett tilfelle bodde seks papirløse innvandrere i et fuktig kjellerrom på 19 kvadratmeter. Prisen de betalte var skyhøy, men de hadde ikke noe annet valg.

9.13 Fortellende journalistikk

Helt fra vi starter prosjektet er vi bestemt på å bruke fortellende journalistikk i reportasjene. Fortellende journalistikk brukes ofte på featuresidene i norske aviser, men det er ytterst sjelden at denne metoden brukes på nyhetsplass. På nyhetssidene er det som regel den omvendte nyhetspyramiden som gjelder: man skriver det viktigste først, og man bruker et nøkternt og knapt språk.

Den tradisjonelle måten å skrive nyheter på, er imidlertid mye kjedeligere å lese. Vi tror at slike saker blir lest, men så glemte ganske raskt. Kanskje blir de ikke en gang lest.

Leserundersøkelser fra USA viser nemlig at fortellende journalistikk leses mer, forstås bedre og huskes bedre. Vi forteller derfor mange av historiene våre gjennom menneskene vi møter, vi beskriver hva de gjør, gjengir replikkene slik de faller, og vi beskriver scenene. På vanlig journalistisk vis finner vi frem til faktaene, men vi bruker litteraturens virkemidler når vi sorterer faktaene for å fortelle historiene. Det blir mer som små noveller.

9.14 Ut av kontorene

Det er kanskje en klisjé, men arbeidet med denne serien har nok en gang vist at man får så utrolig mye mer hvis man kommer seg ut av kontoret. For å vinne tillit, og få

innpass i de ulike miljøene, var vi helt avhengig av å møte mange mennesker ansikt til ansikt. I tillegg plukket vi opp mye verdifull tilleggsinformasjon som vi trolig ikke hadde fått hvis vi bare brukte telefon.

9.15 Hva skal vi kalle dem?

Før vi publiserte den første reportasjen, diskuterte vi hva vi skulle kalle dem. Vi ønsket å bruke en fast vignett som leserne kunne kjenne igjen. I og med at innvandrere som lever under jorden i Norge, er lite omtalt i mediene tidligere, ønsket vi også å etablere et begrep som kunne bli plukket opp av andre.

Vi falt ned på ”de papirløse”, et begrep som ofte er brukt i Frankrike. ”De papirløse” er ikke stigmatiserende, slik som ulovlige innvandrere er.

”De papirløse” ble derfor brukt som fast vignett på alle artikler og reportasjer, og vi brukte det gjennomgående i alle sakene vi skrev. Av og til brukte vi imidlertid ”ulovlige innvandrere” og ”irregulære innvandrere” som synonymmer – for å variere språket.

Det virker som at begrepet ”papirløse” har slått gjennom, og vi ser nå at det blir brukt av andre medier, organisasjoner og myndigheter for å omtale ulovlige innvandrere som lever i skjul.

9.16 Anonymisering

Anonymisering diskuterte vi også mye før vi begynte å publisere reportasjeserien. De papirløse var svært engstelige, og de satte som forutsetning for å møte oss, at de ikke skulle bli gjenkjent i reportasjene. Vi ville heller ikke at de skulle få problemer fordi de stilte opp for oss.

I tillegg kom noen av dem fra små minoritetsmiljøer, og de ønsket ikke at de skulle kunne bli kjent igjen av andre innvandrere fra samme land. Derfor skrev vi flere ganger ikke hvilket land vedkommende var fra, men vi brukte regionen – for eksempel Midtøsten. Vi brukte alltid pseudonym, og vi utelot en del detaljer fra historiene deres som myndigheter eller innvandrere fra samme land kunne kjenne igjen.

Vi møtte papirløse innvandrere i flere byer og tettsteder rundt i Norge, og vi skrev aldri hvor vi hadde truffet dem. Vi skrev for eksempel ”en by i Sør-Norge” eller lignende. Noen bodde dessuten på så små steder at de raskt ville bli gjenkjent.

9.17 Retur, retur, retur - politiske reaksjoner

Etter at den første reportasjen sto på trykk, ble vi raskt kontaktet av ulike politikere som ville komme med utspill. Vi ønsket å styre selv når politikerne skulle få ordet; det var viktig først å få etablert et bilde av hvem de papirløse er.

Etter at flere reportasjer hadde stått på trykk, avtalte vi et intervju med arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen. Han var krystallklar: retur, retur, retur. Han ville intensivere arbeidet med å finne dem og sende dem ut av landet.

Samtidig tok vi kontakt med ulike politikere i regjeringspartiene SV og SP, i tillegg til at vi snakket med ulike opposisjonspartier.

Resultatet var at SVs stortingsgruppe gikk inn for en slags amnestiordning der alle de papirløse innvandrerne skulle få behandlet saken sin på nytt; SV var dermed på full kollisjonskurs med regjeringspartner Ap.

Også Krf og Venstre gikk inn for en slik amnestiordning. Det var første gang i Norge at noen partier går inn for en slik ordning.

Dermed ble det en heftig debatt om de papirløse og hva myndighetene skulle gjøre med dem.

9.18 Muren av informasjonsmedarbeidere

Karin Andersen (SV), leder i Stortingets arbeids- og sosialkomité, tok til orde for en slags amnestiordning for de papirløse, men vi ønsket også SVs leder og finansminister Kristin Halvorsens syn på saken. Hvis hun uttalte seg om saken, ville det veie mye tyngre.

Vi forsøkte i lengre tid å få en prat med Halvorsen, men det var ikke mulig å trenge gjennom muren av informasjonsmedarbeidere og rådgivere. Det var tydelig at denne saken var vanskelig for SV, og at Halvorsen derfor ikke ønsket å uttale seg.

Vi sjekket derfor finansministerens kalender som lå på Finansdepartementets hjemmeside. Der fremgikk det at hun skulle delta holde et innlegg på Høgskolen i Oslo på et seminar med tittel: ”Sosialisme på norsk”.

Halvorsen er en svært rutinert og dyktig politiker, men vi håpet at ved å overrumple henne, så kunne det hende at hun ville svare på spørsmål om de papirløse.

Halvorsen og andre SVere holdt lange innlegg om sosialisme – på 70-tallet og i dag, men de papirløse var over hodet ikke noe tema. Deretter ble det åpnet for spørsmål fra salen, og vi valgte da å stille spørsmål i plenum siden vi antok at det ville være vanskeligere for Halvorsen å la være å svare på spørsmålet da.

Strategien virket. Halvorsen svarte. Hun tok da til orde for at de papirløse burde få en ny sjanse ved at de fikk behandlet asylsøknaden på nytt, det samme som SVs stortingsgruppe hadde uttalt.

På veien ut av lokalet fulgte vi opp med ytterligere spørsmål, men en ganske sur Halvorsen nektet da å svare mer.

Vi ringte ulike AP-politikere på Stortinget for å få deres reaksjon. Først var det ingen som ville kommentere uttalelsen før de hadde sjekket litt, og da vi snakket med dem igjen hevdet de at Halvorsen ikke hadde sagt det vi refererte henne på. De hadde tydeligvis vært i kontakt med finansministere i mellomtiden.

Vi hadde imidlertid tatt opp Halvorsens svar på digital diktafon, og vi la ut opptaket på nettet slik at leserne selv kunne høre hva hun virkelig hadde sagt. Da vi fortalte AP-politikerne det, måtte de likevel kommentere Halvorsens uttalelse.

Dagen etter var det også en stor debatt om temaet på programmet Standpunkt i NRK der blant annet Bjarne Håkon Hanssen deltok. Programlederne opplyste da at Hanssen og Halvorsen hadde nektet å stille opp i debattprogrammet sammen.

10. Kildebruk

10.1 Muntlige kilder

*Intervjuer og samtaler med et 30-talls papirløse innvandrere.

*Intervjuer og samtaler med 10-12 skjulere – nordmenn som hjelper de papirløse innvandrerne.

*Intervjuer og samtaler med et 30-talls forskere, eksperter, leger og jurister i Norge, Sverige og Østerrike.

*Bakgrunnsamtaler og intervjuer med 80-85 personer i en rekke ulike organisasjoner og fagforeninger i Norge, Sverige og Østerrike.

*Uformelle samtaler og intervjuer med 40-50 personer i blant annet Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemda (UNE), Direktoratet for arbeidstilsynet, Mattilsynet, Skattedirektoratet, Politiets utlendingsenhet, Barnevernet, Interpol og politiet.

*Intervjuer og samtaler med et 20-talls politikere.

10.2 Skriftlige kilder

* "The role of research in preventing human trafficking and identifying people being trafficked", Mike Dottridge, consultant for Terre des Hommes.

* "Barn utan papper Barn först og främst" Årsrapport fra prosjektet Utanpapper.nu, Rädda Barnen, Sverige.

* "Territorialiserad mänsklighet: irreguljära immigranter och det nakna livet" Shahram Khosravi, Stockholms Universitet.

* "Child Migration and the Construction of Vulnerability", Julia O'Connell Davidson and Caitlin Farrow, University of Nottingham.

* "They are Children Too, A study of Europe's deportation policies. Liz Fekete, The institute of race relations.

*FNs barnekonvensjon

* Menneskerettighetskonvensjonen

- * Utlendingsloven
- * Opplæringsloven
- * Smittevernloven
- * Rapport fra EU-kommisjonen om at antall ulovlige innvandrere i EU nå utgjør mellom 4,5 og 8 millioner mennesker, og man anslår at tallet øker med en halv million i året.
- * ”Psykisk helse i mottak: Utprøving av instrumenter for kartlegging av psykisk helse hos nyankomne asylsøkere”, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress” (2007)

11. Problemer underveis

Som beskrevet over var det svært tidkrevende å komme i kontakt med de papirløse, og det tok også lang tid og mye arbeid før vi klarte å få noen av dem til å stille opp.

12. Konsekvenser

- * Etter at de papirløse nærmest har vært et ikke-tema i Norge, er det nå satt grundig på dagsorden. ”De papirløse” er blitt et begrep som mange bruker.
- * SV, KrF og Venstre går inn for en slags amnestiordning der alle papirløse skal få behandlet asylsøknaden sin på nytt. Det er første gang i Norge at noen partier går inn for en slik generell ordning.
- * Norges røde kors tar initiativ for å bygge et nettverk av organisasjoner som skal bistå de papirløse innvandrerne, blant annet med humanitær assistanse, helsehjelp osv.
- * Regjeringen, representert ved arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen, sier at den vil intensivere arbeidet med å finne og returnere innvandrere som oppholder seg ulovlig i Norge. Regjeringen varsler at den vil sette av mer penger til dette arbeidet.
- * Politiet, Arbeidstilsynet og Skatteetaten vil intensivere felles aksjoner på arbeidsplasser for å finne papirløse innvandrere og deretter sende dem ut.
- * Politiets utlendingsenhet sier at det vil intensivere arbeidet med å finne og uttransportere papirløse innvandrere
- * Regjeringen innfører ID-kort i byggebransjen for å gjøre det vanskeligere for papirløse innvandrere å jobbe svart. Regjeringen vurderer også å innføre ordningen i andre bransjer.
- * Alle som oppholder seg i Norge, også papirløse innvandrere, har rett til akutt hjelp. Likevel innrømmer Helsedepartementet og regjeringen at det finnes gråsoner mellom

øyeblikkelig helsehjelp og det vanlige helsetilbudet. Regjeringen vil derfor klargjøre dette enda bedre.

13. Omtale i andre medier

I løpet av noen få uker, mens reportasjeserien var på trykk, ble det skrevet ledere og kommentarer i stort sett alle de andre riksdekkende avisene, og et søk i mediebasen Retriever viser at det var over 300 artikler, ledere og kommentarer på trykk i aviser over hele landet i løpet av denne perioden.

Artikler og reportasjer vi hadde på trykk, ble også flittig sitert av NRK, NTB, TV2 og andre medier.

Temaet ble også gjenstand for debatt flere ganger i Dagsnytt 18, Her og nå, Redaksjon 21 og Standpunkt, i tillegg til ulike debattprogrammer på P4 og i TV2. Det var også flere innslag om ”de papirløse” i Hallo i uken på NRK P2, noe vi satte stor pris på.

Journalisten kåret ”De papirløse” til månedens sak.

14. Tidsbruk

Vi begynte å jobbe med serien i august 2007, like etter sommerferien, men vi arbeidet da bare i det små – samtidig som vi gikk ordinære vakter og skrev andre artikler. Fra to uker før den første reportasjen sto på trykk (17. november 2007) og de påfølgende to månedene jobbet vi bare med de papirløse. I den perioden jobbet vi til tider svært mye overtid.

15. Vedlegg

*Sakene i A-tekstkopi

*Sakene i PDF-kopi

*CD med digital versjon av metoderapporten, A-tekstkopiene og PDF-kopiene.

Oslo 21. januar 2008

Reidun J. Samuelsen

Olga Stokke

Per Kristian Aale